

**მწერლობის აღორძინების ისტორიიდან
1870-1910-იანი წლების აჭარაში**

**FROM THE HISTORY OF THE REVIVAL
OF WRITING IN ADJARA OF 1870-1910**

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Avtandil Nikoleishvili

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

ABSTRACT

When discussing issues related to the revival of literary life in Adjara, one often understands the fact that none of the samples of Georgian literature created in this region from the XIV century to the last quarter of the XVIII century has reached us. The last monument of literary thought created in this region and reached us is the work of the great Georgian writer and thinker of the XIII century - Tbeli Abuseridze with encyclopedic content - "New Miracles of St. George". This heartbreaking reality was conditioned by two circumstances: first, by the fact that our brothers, who had been forcibly torn from the national entrails of their ancestors, were forced to surrender their thoughtful mother tongue to the Ottomans; And, secondly, the written texts created in Georgian by their separate representatives could not reach us due to the historical tragedy. To prove the existence of an artistic word in Adjara of the late centuries, we must pay special attention to the oral texts created there at that time and preserved to this day. Gulo-Agha

Kaikatsishvili (1840-1923), first of all, should be remembered here as one of the people who stood at the beginning of the revival of literary life in Adjara. He is chronologically one of the first publicists to publish letters from Adjara during the Ottoman period in the Georgian press. Sheriff Khimshiashvili (1829-1892) and Abdul Mikeladze (1853-1919) also made significant contributions to the revival of artistic speech in the newly annexed Adjara to Georgia. The local public speakers also played a significant role in the revival of writing in Adjara. Unfortunately, since they expressed their thoughts mainly in the form of oral poetry, a large part of their creativity is lost. In the period after the annexation to Georgia, the basis for the revival of literary life in Adjara was also prepared by the writers and publicists working there.

Memed and Haidar Abashidze have taken this process to a high professional level since the 1900s. Since the twenties of the last century, the literary life in Adjara has reached a qualitatively new level, and the writers living in this region have made a significant contribution to the treasure of Georgian literature with their genre-diverse works.

საკვანძო სიტყვები: აჭარა, ოსმალეთი, ქართული მწერლობა, აღორძინება, ბათუმი.

Keywords: Adjara, Ottoman, Georgian writing, revival, Batumi.

აჭარაში ლიტერატურული ცხოვრების აღორძინებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე მსჯელობის დროს ხშირად ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ ამ რეგიონში XIV საუკუნიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის ბოლო მეოთხედამდე შექმნილ ქართული მწერლობის არც ერთ ნიმუშს ჩვენამდე არ მოუღწევია. ლიტერატურული აზროვნების უკანასკნელი დიდმნიშვნელოვანი ძეგლი, რომელიც მესხეთის სისხლხორცეულ ნაწილად დამკვიდრებულ ამ მხარეში შეიქმნა, XIII საუკუნეში მოღვაწე დიდი ქართველი მწერლისა და მოაზროვნის – ტბელი აბუსერისძის ენციკლოპედიური შინაარსის მქონე თხზულება – „ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისანი“ იყო.

ეს გულსატკენი რეალობა ორი გარემოებით აღმოჩნდა განპირობებული: პირველი, იმით, რომ სახელმწიფოებრივად და სარწმუნოებრივად წინაპართა ეროვნულ წიაღს ძალდატანებით მოწყვეტილი იქაური ჩვენი მოძმეები იძულებული ხდებოდნენ, თავიანთი ნააზრევი მშობლიური ენის ნაცვლად ოსმალურით გადმოეცათ; და, მეორე, მათი ცალკეული წარმომადგენლების მიერ ქართულ ენაზე შექმნილმა ტექსტებმა, ისტორიული ავბედობის გამო, ჩვენამდე ვერ მოაღწია.

ყოველივე ზემოთქმული სიმათლეს რომ წარმოადგენს, მკითხველს აღნიშნულ მოვლენასთან დაკავშირებით აქ რამდენიმე კონკრეტული არგუმენტიც მინდა მივაწოდო. რამაზ სურმანიძის მტკიცებით, XVII საუკუნეში მოღვაწე სასულიერო პირი მარკოზ აჭარელი, რომელიც წარმოშობით სოფელ დიდაჭარიდან იყო, ქართლის მეფე როსტომთან (1632-1658) დაახლოებულ პირს წარმოადგენდა და გარდა საღვთისმსახურებლო მოღვაწეობისა, აქტიურ მწიგნობრულ საქმიანობასაც ეწეოდა. კერძოდ, რ.სურმანიძის ვარაუდით, მარიამ დედოფლისეული „ქართლის ცხოვრების“ სამი გადაწერილი ვარიანტიდან ერთ-ერთი სწორედ მარკოზ აჭარელს უნდა ეკუთვნოდეს.

ოსმალთა ბატონობის პერიოდის აჭარაში ქართული მწიგნობრობის არსებობასთან დაკავშირებით საუბრის დროს აქ ერთ საგულისხმო გარემოებასაც მინდა მივაქციო ყურადღება – ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში ე. წ. „დედაბრული ხელნაწერების“ შექმნასა და გავრცელებას. არ

გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ ამ ხელნაწერების შექმნის უმთავრესი მიზანი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება იყო. ჩვენამდე მოღწეული ეს წერილობითი მასალა ძალზე ფასეულია აჭარის ისტორიის შესასწავლადაც.

ხსენებულ ხელნაწერთა უმეტესობა მუჰაჯირობის პერიოდს მიეკუთვნება და მათ დიდ ნაწილს მუჰაჯირთა მიერ სამშობლოში გამოგზავნილი წერილები წარმოადგენს. მართალია, ეს წერილები ქართულ ენაზე კი იყო დაწერილი, მაგრამ მათი წაკითხვის საშუალება ყველას რომ არ მისცემოდა, ისინი გასაიდუმლოებული ანბანით იყო დაწერილი. ამის გამო მათი წაკითხვა არათუ დამპყრობლებს, არამედ თვით ქართველებსაც კი უძნელდებოდათ, რადგანაც ქართულ მხედრულ ანბანს ის ახალი ასო-ნიშნები ჰქონდა დამატებული, რომელთა გაშიფვრაც მხოლოდ ხსენებული წერილების ავტორებსა და ადრესატებს შეეძლოთ.

აჭარაში ამგვარი ხელნაწერი პირველად დიმიტრი ბაქრაძემ აღმოაჩინა 1873 წელს, ამ რეგიონში მოგზაურობის დროს, 1897 წელს კი ასეთ ხელნაწერებს თედო სახოკიამაც მიაკვლია. აჭარაში ლიტერატურული ცხოვრების აღორძინებაზე საუბრისას ხსენებულ ხელნაწერებს ყურადღება იმითომაც უნდა მივაქციოთ, რომ ზოგიერთი მათგანის ავტორი სათქმელს ლექსის ფორმით გამოხატავდა (სახოკია 1985: 225).

გვიანდელი საუკუნეების აჭარაში მხატვრული სიტყვის არსებობის დასტურად მკვლევრები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ იმხანად აქ შექმნილ და დღემდე შემორჩენილ ზეპირსიტყვიერ ტექსტებს. ყოველივეა ზემოთქმულის საფუძველზე, არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ მიუხედავად იმ უმძიმესი მდგომარეობისა, რომელიც ოსმალეთის მიერ მითვისებულ აჭარაში იყო შექმნილი, ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში არც მწიგნობრობა ყოფილა ბოლომდე აღმოფხვრილი და არც მწერლობა. ეს რომ მართლაც ასე იყო, ამის დასტურად აქ ის ფაქტიც მინდა გავიხსენო, რომ მშობლიურ აჭარას იძულებით მოწყვეტილი ბევრი იქაური ავტორი თავის გულისთქმას ოსმალურ ენაზე შექმნილი ნაწარმოებებით გამოხატავდა.

ასეთი მწერლების რაოდენობა კი ხსენებული პერიოდის ოსმალეთში ნამდვილად მრავალრიცხოვანი რომ იყო, ამის დამადასტურებელ არგუმენტებს მრავლად ვხვდებით მურად კასაბის მიერ სტამბოლში 2012 წელს გამოცემულ წიგნში – „ოსმალეთის ქართველები“. თურქეთის არქივებში დაცულ დოკუმენტებზე დაყრდნობით, ავტორმა საფუძვლიანად შეისწავლა XV-XX საუკუნეების ოსმალეთში მოღვაწე ქართველთა უმნიშვნელოვანესი როლი ამ ქვეყნის ისტორიაში.

სამწუხაროდ, წიგნში წარმოდგენილი ათას ორასი ქართველისგან მხოლოდ რამდენიმე აღმოჩნდა ისეთი (მაგალითად, სელიმ და შერიფ ხიმშიაშვილები, მემედ აბაშიძე...), რომელთა საზოგადოებრივი მოღვაწეობის თვალსაწიერში მათი ისტორიული სამშობლო იყო მოქცეული. დანარჩენებს კი საკუთრივ საქართველოს სასიკეთოდ არაფერი გაუკეთებიათ და ჩვენი ქვეყნის მომავალი ოსმალეთისგან განცალკევებულად ვერც კი წარმოედგინათ.

პირველ ყოვლისა, სწორედ ამგვარი თვალთახედვის პირდაპირ შედეგად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ ოსმალეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ნაწილი რუსეთსა და თურქეთს შორის გამართულ იმ ომებში, რომლებთანაც ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიული პრობლემებიც იყო დაკავშირებული, არა მარტო რუსეთის წინააღმდეგ იბრძოდა, არამედ თავისდაუნებურად საკუთარი ისტორიული სამშობლოს მოწინააღმდეგის როლშიც გამოდიოდა.

სამწუხაროდ, ქართველი ხალხის ეროვნული ცნობიერება აღნიშნულ მოვლენათა შედეგად მაშინ ორად აღმოჩნდა გახლეჩილი. ნათქვამისათვის მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად აქ ახალციხეში დაბადებული და გაზრდილი და დედასამშობლოსთან ამ რეგიონის შემოერთების შემდეგ თურქეთში გადახვეწილი ერთ-ერთი ჩვენებური პოეტი – ჯევრი (ნამდვილი სახელია ჰასანი) მინდა გავიხსენო (1805-1875), სამხედრო სამსახურში მყოფი კაცი, რომელსაც პირადადაც მიუღია მონაწილეობა რუსეთსა და თურქეთს შორის 1828-1829 წლებში გამართულ ახალციხის საომარ ოპერაციებში. რუსების ხელში ახალციხის გადასვლის შემდეგ ჯევრს სამუდამოდ დაუტოვებია მშობლიური ქალაქი და საცხოვრებლად თურქეთში გადასულა (კასაბი 2012: 293). ზემოთქმულთან ერთად, ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანი ისიცაა, რომ ახალციხეში მიმდინარე საომარი ოპერაციები მას ხსენებულ ომთან დაკავშირებით დაწერილ მოგონებებში ჰქონია აღწერილი. ქართველი მკითხველისათვის უცნობი ამ ნაწარმოების მოძიება და ქართულ ენაზე თარგმნა ახალი დეტალებით გაამდიდრებს აღნიშნული ომის ისტორიას და იმ დამოკიდებულებაზეც შეგვექმნება უფრო ნათელი წარმოდგენა, რასაც იქითა მხარეს მდგარი ქართველობა იჩენდა ზემოთ აღნიშნული მოვლენებისადმი.

ამავე თვალსაზრისით, ასევე უაღრესად საინტერესოა ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავებული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ დამოკიდებულებათა ჩვენებაც, რასაც, ერთის მხრივ, აჭარის მმართველი და გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ახალციხის ფაშა სელიმ ხიმშიაშვილი (1755-1815) და, მეორეს მხრივ, მისი შვილთაშვილი თემურ ხიმშიაშვილი (1860-1921) იჩენდნენ დედასამშობლოსთან ე.წ. „ოსმალის საქართველოს“ შემოერთებასთან დაკავშირებით. კერძოდ, თუ ქართული ეკლესიის მიერ დღეს უკვე ჩვენი ქვეყნის ეროვნულ გმირად შერაცხულ სელიმ ხიმშიაშვილს ოსმალეთის იმპერიის მიერ მიტაცებული ქართული მხარეების განთავისუფლებისათვის ბრძოლის გამო თავი მოჰკვეთეს, მისი შვილთაშვილი თემურ ხიმშიაშვილი 1914-1918 წლებში დედასამშობლოს შემოერთებული ამ რეგიონების კვლავაც ოსმალეთისთვის დასაბრუნებლად გამართულ საომარ ოპერაციებში იღებდა აქტიურ მონაწილეობას, 1915 წელს თურქულ ენაზე დაწერილ ერთ-ერთ ლექსში კი რუსების მიერ არტაანის აღებისა და ამ გზით საქართველოსთვის მისი კვლავაც შენარჩუნების ფაქტს ამგვარ შეფასებას აძლევდა (ლორთქიფანიძე... 2004: 23): „გვამებით არის სავსე არდაგანი. გათელილ იქნა ღირსება,

პატიოსნება, ნამუსი, რამდენი ოცნება გაფერმკრთალდა და დაჭკნა. რამდენი პატიოსანი ოჯახი განადგურდა. აუხდენელი ოცნებების ქალაქად იქცა არდაგანი. სამოთხის მსგავსი იყო ეს ქალაქი, ხალიჩებით მორთული, განადგურდა ქალაქი, რომელსაც ბადალი არ ჰყავდა მსოფლიოში, მიწასთან გასწორდა არდაგანი... განა მართო არდაგანია ასეთ მდგომარეობაში, ართვინში, არტანუჯში რაები მოხდა? აჭარა, მარადიდი ცეცხლით დაიწვა, დაემხო, ნანგრევებად იქცა არდაგანი“.

მიუხედავად იმისა, რომ ლექსის ავტორის სასოწარმკვეთი მწუხარება, არდაგანსა და ისტორიული საქართველოს სხვა რეგიონებში გაჩაღებული საომარი ოპერაციების შედეგად დატრიალებულ ადამიანურ ტრაგედიათა გამო, სავსებით გასაგებია და გასაზიარებელიც, ისიც აშკარა ფაქტია, რომ პროთურქული სახელმწიფოებრივი თვალთახედვის მქონე ქართველი ავტორისათვის სრულიად გაუგებარიცაა და მიუღებელიც ის დიდი ეროვნულ-პატრიოტული შედეგი, რაც ამ ომს მოჰქონდა ჩვენი ქვეყნისათვის გლოვისა და სასოწარმკვეთის საგნად ქცეულ რეგიონებში მცხოვრებთათვის იმ ხანად განვითარებულ მოვლენათა წყალობით.

ოსმალეთში მოღვაწე სახელოვან ქართველთა შორის მწერლებიც საკმაო რაოდენობით რომ იყვნენ, ეს ნათლად ჩანს მ. კასაბის წიგნიდანაც, სადაც 30-ზე მეტი ასეთი პიროვნებაა დასახელებული. მიუხედავად იმისა, რომ მათი ნაწილი ბათუმსა და აჭარის სხვადასხვა კუთხეში იყო დაბადებული და გაზრდილი, სამწუხაროდ, მათი ისტორიული სამშობლო მთლიანად დარჩა ხსენებულ ავტორთა ყურადღების მიღმა და ქართულ თემატიკას არც ერთი მათგანის შემოქმედებაში არ დაუჭერია არავითარი ადგილი. ერთადერთი რამ, რაც მათ თავიანთ ისტორიულ სამშობლოსთან აკავშირებდათ, მხოლოდღა ეთნიკური წარმომავლობა იყო. სხვა მხრივ – თავიანთი ეროვნული ცნობიერებითაც, გულისთქმითაც, პრაქტიკული საქმიანობითაც და მსოფლმხედველობითაც – ისინი ახალი სამშობლოს სამსახურში მდგარ მოღვაწეებს წარმოადგენდნენ.

ვფიქრობ, მოვლენათა არსში გარკვეული მკითხველი ამ ისტორიული ექსკურსით კიდევ ერთხელ გაიაზრებს იმ ურთულეს მდგომარეობას, რომელიც დედამშობლოსთან შემოერთების წინარე ხანაში არსებობდა ოსმალეთის იმპერიის მიერ მისაკუთრებულ აჭარაში.

ამისდა მიუხედავად, ჩვენამდე მოღწეულ მასალებზე დაყრდნობით აღნიშნული მოვლენის შესწავლით დაინტერესებული მკვლევრები სავსებით მართებულად უსვამენ ხაზს იმ გარემოებას, რომ ამ რეგიონის მკვიდრთა უდიდესი ნაწილი ენობრივი თვალსაზრისითაც და ეროვნული თვითშეგნებითაც კვლავაც რჩებოდა ქართული ეთნოსის სისხლხორცეულ ნაწილად. მეტად მნიშვნელოვანი ამ შემთხვევაში ისიცაა, რომ ამ პროცესში მეტად აქტიურ მონაწილეობას ის პიროვნებებიც იღებდნენ, რომელიც შესაბამისი პერიოდის აჭარაში ლიტერატურული ცხოვრების აღორძინების სათავეებთან იდგნენ. მათგან აქ, უპირველეს ყოვლისა, გულო-აღა კაიკაციშვილი (ნამდვილი გვარია ქათამაძე) მინდა გავიხსენო, რომელიც

ქრონოლოგიური თვალსაზრისით ერთ-ერთი პირველი პუბლიცისტია, ვინც ჯერ კიდევ ოსმალთა პერიოდის აჭარიდან აქვეყნებდა წერილებს ქართულ პრესაში.

როგორც მისი პუბლიცისტურ-ჟურნალისტური ნააზრევიდან და საზოგადოებრივი მოღვაწეობიდან ნათლად ჩანს, იგი ჯერ კიდევ ოსმალთა პერიოდშიც გამოირჩეოდა თავისი ანტითურქული პოზიციითა და აშკარად გამოხატული ეროვნულ-ქართული სულისკვეთებით. ამის თვალნათლივ დადასტურებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ მას ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა დამყარებული ცნობილ ქართველ მამულიშვილებთან: ილია ჭავჭავაძესთან, აკაკი წერეთელთან, სერგი მესხთან და სხვებთან.

გულო კაიკაციშვილი იმხანად გამონაკლისი არ ყოფილა და საქართველოსთან ახლად შემოერთებულ აჭარაში მხატვრული სიტყვის აღორძინების საქმეში მნიშვნელოვანი წვლილის შემტან ავტორად მკვლევარი გურამ ბახტაძე შერიფ ხიმშიაშვილსაც (1829-1892) მიიჩნევს. სწორედ ამ თვალსაზრისის ერთ-ერთ ნათელ დადასტურებად მიაჩნია მას შ. ხიმშიაშვილის წერილი „გულწრფელი აღსარება“, რომელიც მან გაზეთ „დროების“ 1879 წლის 88-ე ნომერში გამოაქვეყნა (ბახტაძე, 2005: 129).

შერიფ ხიმშიაშვილის პუბლიცისტიკის მნიშვნელობას არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ მისი წერილების მეშვეობით კონკრეტული წარმოდგენა გვექმნება ოსმალეთის სახელმწიფოებრივი შემადგენლობიდან ახლად განთავისუფლებულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში არსებულ პრობლემებზე.

აჭარაში კულტურულ-საგანმანათლებლო და ჟურნალისტურ-პუბლიცისტური ცხოვრების აღორძინების პროცესში განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდა აბდულ მიქელაძე (1853-1919). ზემოთ უკვე მოხსენიებულ ავტორთა ნააზრევის მსგავსად, მისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა მხატვრული ლიტერატურის სფეროს პირობითად განეკუთვნება და უფრო მეტად პუბლიცისტურ-ჟურნალისტური ხასიათის ტექსტებს წარმოადგენს. თუმცა, ცალკეულ შემთხვევებში, მათში ავტორის შემოქმედებითი ოსტატობის წარმომჩენი ელემენტებიც გვხვდება, რის საფუძველზეც ისინი მწერლობის სფეროსაც შეიძლება მივაკუთვნოთ პირობითად. აღნიშნულ გარემოებასთან ერთად, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმასაც უნდა მივანიჭოთ, რომ აბდულ მიქელაძე, ქრონოლოგიური თვალსაზრისით, პირველი აჭარელი ავტორია, რომლის წერილები ყველაზე მეტი რაოდენობით დაიბეჭდა XIX საუკუნის ქართულ პრესაში.

როგორც ე.წ. „სამუსლიმანო საქართველოს“ მკვიდრ ავტორთა წერილებიდანაც თვალნათლივ ჩანს, ისინი მეტ-ნაკლები აქტიურობით უკვე ცდილობდნენ აჭარაში მხატვრული მწერლობის ასაღორძინებლად პირველი ხნულის გავლებას და გარკვეულ საფუძველს აშაადებენ ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში შეწყვეტილი ლიტერატურულ ცხოვრების ასაღორძინებლად.

გარდა ზემოთ უკვე მოხსენიებული ავტორებისა, აჭარაში მწერლობის აღორძინების საქმეში იქ მცხოვრებმა სახალხო მთქმელებმაც შეასრულეს მეტ-ნაკლებად საგულისხმო როლი. ამ ავტორთა არასრული ჩამონათვალი ასეთია: ბუჰანაბაირახტარ-შავიშვილი (1814-1880), ხუსეინ ხაბაზი (ქამჯარაძე. 1818-1892), ხუსეინ ბეჟანიძე (1823-1883), დედე-ალა ნიჟარაძე (1931-1920), გულო-ალა კაიკაციშვილი (1840-1923), აბდულ მიქელაძე (1853-1919), მემედ ჭყონია (1860-1940), ხუსეინ ბაჯელიძე (1866-1943), აქიფ ქათამაძე (1872-1944), რეჯებ მჟავანაძე (1873-1929), ედემ სურმანიძე (1874-1956), შირინ შარაშიძე (1875-?), ყემბერ ხაბაზი (1876-1938), ქამილ ჯინჯარაძე (1877-1951), ხასან კომახიძე (1883-1957), ელვანა სოლომონიძე (1884-1978), ხასან ხაბაზი (ხაბაძე. 1890-1942), ხასან თხილაიშვილი (1891-1942), შაქირ ზასიძე (1893-1968) და სხვები.

სამწუხაროდ, იმის გამო, რომ დასახელებულ ავტორთა უმეტესობა თავის ნააზრევს ზეპირსიტყვიერი პოეტური ფორმით გამოხატავდა, მათი შემოქმედების დიდი ნაწილი დაკარგულია და მათგან მხოლოდ მცირე ნაწილია ჩვენამდე მოღწეული. ამისდა მიუხედავად, ამ ტექსტებით მაინც გვექმნება საფუძველი იმის სათქმელად, ხსენებული პერიოდის აჭარაში მწერლობა საბოლოოდ ჩამკვდარი რომ არ ყოფილა და უკვე იდგა აღორძინების გზაზე.

ხსენებულ ავტორთა შემოქმედებიდან ჩვენამდე მოღწეული ზეპირსიტყვიერი ტექსტების შეფასების დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმ გარემოებას, რომ უმთავრესად პოეტური ფორმით გამოხატულ მათ ნააზრევში ორი ძირითადი პრობლემა იყო ქცეული კრიტიკული მხილების საგნად – ეროვნული დისკრიმინაცია და სოციალური უსამართლობა.

ლიტერატურული ჟანრებიდან აჭარაში 1920-იან წლებამდე უმთავრესად პუბლიცისტიკა იყო განვითარებული. რაც შეეხება სხვა ჟანრობრივ სახეობებს, ამ მიმართულებით იმხანად შექმნილი ტექსტები რაოდენობრივადაც მცირეა და მწერლური ოსტატობის მხრივაც ნაკლებად ფასეული. განსაკუთრებით ღარიბია იმ პერიოდის მხატვრული პროზა. რაც შეეხება პოეზიას, ამ მიმართულებით ავტორთა აქტიურობა თუმცა მეტად შეიმჩნეოდა, მაგრამ დიდად ღირებული ტექსტები არც ამ ჟანრობრივ სახეობაში შექმნილა იმხანად. მკაფიოდ გამოკვეთილი ტენდენცია, რითაც მათი უმრავლესობა გამოირჩევა, იმაში ვლინდება, რომ ამ ლექსების ავტორები ხალხური პოეზიისა და აკაკი წერეთლის პოეტური ზეგავლენის არეალში არიან მოქცეულნი და მათი მიზამდით გამოხატავენ თავიანთ ნააზრევს.

იმ მოლექსეთა შორის, რომელთაც საგულისხმო დამსახურება მიუძღვით აჭარაში ზეპირპოეტური შემოქმედების განვითარების პროცესში, აქ რეჯებ მჟავანაძეც მინდა მოვიხსენიო. მიუხედავად იმისა, რომ იგი, როგორც მუსლიმანური განათლების მქონე პიროვნება, აჭარაში ცხოვრების პერიოდში (როგორც მისი ბიოგრაფიიდან ცნობილია,

სიცოცხლის ბოლო წლებში ხელისუფლებისაგან დევნილმა პოეტმა თავი ოსმალეთს შეაფარა) უმთავრესად სასულიერო საქმიანობას ეწეოდა, ხალხში ფართო პოპულარობა მას ღვთისმსახურებაზე მეტად თავისი ლექსებით მოუპოვებია. რ. მჭავანაძის პოეტური შემოქმედებით ხალხის ამგვარი დაინტერესების უმთავრეს საფუძველს, პირველ ყოვლისა, ის გარემოება წარმოადგენდა, რომ მის მიერ შეთხზულ ზეპირსიტყვიერ ტექსტებში ადვილად აღსაქმელი ფორმით იყო წარმოსახული იმჟამინდელი ცხოვრებისეული უსამართლობანი და განდიდებულნი მათ წინააღმდეგ მებრძოლი სახალხო გმირები.

აჭარის მკვიდრ ზემოთ ხსენებულ ავტორთა გარდა, ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში მწერლობის აღორძინების საქმეში საგულისხმო დამსახურება ქართული მწერლობის იმ წარმომადგენლებსაც მიუძღვით, რომელთაც საქართველოსთან შემოერთების შემდგომ პერიოდში მოუხდათ აქ ცხოვრება და მოღვაწეობა მეტ-ნაკლები დროით. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი როლი აქვთ შესრულებული დავით კლდიაშვილს (1862-1931. ბათუმში მოღვაწეობდა 1882-1908 წლებში), ეგნატე ნინოშვილს (1859-1894), გრიგოლ ვოლსკის (1860-1908. ბათუმში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა 1888-1908 წლებში), დავით წერეთელს (სხვიტორელს. 1831-1902)...

დედასამშობლოსთან ახლად შემოერთებული აჭარის მკვიდრთა ეროვნული ცნობიერების განმტკიცებისა და მათი კულტურულ-საგანმანათლებლო დონის ამაღლების მიმართულებით მეტად მნიშვნელოვანი როლი შესაბამისი პერიოდის ქართველ მოღვაწეებსაც აქვთ შესრულებული. სწორედ ამის ნათელ დადასტურებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ ამ პროცესში იმხანად მოღვაწე თითქმის ყველა ქართველი მამულიშვილი იყო მეტ-ნაკლები აქტიურობით ჩართული როგორც თავიანთი პუბლიკაციებით, ისე პრაქტიკული საქმიანობითაც. მეტად მნიშვნელოვანი ამ შემთხვევაში ისიცაა, რომ ბევრი მათგანი პირადადაც ხშირად სტუმრობდა აჭარას და იქ მცხოვრებ ჩვენს მოძმეებთან აქტიური კავშირ-ურთიერთობის დამყარების შედეგად ცდილობდა არა მარტო თვალნათლივ ჩაეწვდომოდა მათ საჭირბოროტო პრობლემებს, არამედ რეალური მონაწილეობაც მიეღო ამ პრობლემათა მოსაგვარებელი გზების მოძიებაში.

ამ თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია ის უდიდესი ყურადღება და აქტიური მზრუნველობა, რასაც XIX-XX საუკუნეების ცნობილი წარმომადგენლები იჩენდნენ აჭარისადმი არა მხოლოდ საქართველოსთვის მისი შემოერთების შემდგომ, არამედ მანამდეც. ყოველივე ზემოთქმულის გამო, მათთვის სათანადო პატივის მისაგებად მკითხველს კიდევ ერთხელ შევახსენებ ამ მოღვაწეთა არასრულ ჩამონათვალს: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, ვაჟა-ფშაველა, სერგეი მესხი, ზაქარია ჭიჭინაძე, გიორგი ყაზბეგი, დიმიტრი ბაქრაძე და ბევრი სხვა.

საანალიზო პერიოდის აჭარაში ლიტერატურული ცხოვრების აღორძინების განმაპირობებელ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად ბათუმში სტამბა-გამომცემლობებისა და პერიოდული გამოცემების არსებობაც იქცა. კერძოდ, სასტამბო-საგამომცემლო საქმის ისტორია ამ ქალაქში 1879 წლიდან იწყება ალექსანდრე მახარაძის მიერ შექმნილი სტამბის სახით. ამ დროიდან მოყოლებული 1921 წლამდე ბათუმში ათამდე სტამბა არსებობდა, სადაც ქართულ და რუსულ ენებზე მრავალი დასახელების წიგნი და პერიოდული ორგანო გამოიცა (ამასთან დაკავშირებით იხ: აჭარა: 2008: 561-568).

აჭარაში ქართულენოვანი პერიოდული ორგანოების არსებობის ისტორია 1911 წელს იწყება „ბათუმის გაზეთისა“ (1911-1914) და „ბათუმის მოამბის“ გამოცემით. გარდა ამ გაზეთებისა, საანალიზო პერიოდის ბათუმში არსებული ქართული პერიოდული გამოცემების ჩამონათვალი ასეთია: „ხმა“ (1914), „ტალღა“ (1917), „მუშათა პრესის დღე“ (1917), „მუშის სიმართლე“ (1918), „სამუსლიმანო საქართველო“ (1919-1921), „ბათუმის ფურცელი“ (1920), „ბათუმის ცხოვრება“ (1921). მიუხედავად იმისა, რომ არც ერთი მათგანი ლიტერატურული გამოცემა არ ყოფილა, მათ ფურცლებზე აჭარაში მცხოვრებ მწერალთა ნაწარმოებებიც იბეჭდებოდა კანტიკუნტად, რაც გარკვეული იმპულსის მიმცემ ძალას წარმოადგენდა ამ რეგიონში ლიტერატურული ცხოვრების ასაღორძინებლად.

აჭარაში ლიტერატურული ცხოვრების ასაღორძინებლად სათავე-დადებული პროცესი 1900-იანი წლებიდან დიდი წარმატებით გააგრძელა და თვისებრივად მაღალ პროფესიულ დონეზე აიყვანა მემედ აბაშიძემ (1873-1938). მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობა არა მარტო ისტორიული თვალსაზრისითაა მნიშვნელოვანი, არამედ ჩვენი დღევანდელი ყოფის არაერთი საჭირობოტო პრობლემის გასააზრებლადაც. მიუხედავად იმისა, რომ მემედ აბაშიძის მწერლოურ შესაძლებლობათა წარმომჩენ უმთავრეს ჟანრად პუბლიცისტიკა იქცა, იგი სხვა მიმართულებითაც ეწეოდა მეტ-ნაკლებად აქტიურ შემოქმედებით მოღვაწეობას. კერძოდ, იგი ავტორია 1917 წელს გამოქვეყნებული მოთხრობისა „სულა მალლიძე“. კიდევ უფრო აქტიურ მოღვაწეობას ეწეოდა მ. აბაშიძე მთარგმნელობითი მიმართულებით. კერძოდ, მან ქართულად თარგმნა თურქული და სპარსული მწერლობის არაერთი ნიმუში. ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე, არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ მემედ აბაშიძე დედასამშობლოსთან შემოერთებულ აჭარაში მოღვაწე პირველი პროფესიონალი მწერალია, რომელმაც თავისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობით მყარი საფუძველი შექმნა აჭარაში საუკუნეების განმავლობაში მინავლული ლიტერატურული ცხოვრების ასაღორძინებლად.

აჭარის რეგიონის მკვიდრ იმ ავტორთაგან, რომელთაც ასევე მნიშვნელოვანი როლი აქვთ შესრულებული ჩვენი ქვეყნის ამ მხარეში მწერლობის აღორძინების პროცესში, უსათუოდ უნდა გავიხსენოთ ჰაიდარ აბაშიძეც (1893-1967). ბელეტრისტული ხელოვნებისთვის

დამახასიათებელი ელემენტებით აღბეჭდილი თავისი პუბლიცისტური წერილებით იგი აქტიურად იბრძოდა ქრისტიან და მუსლიმან ქართველებს შორის ისტორიული ავბედობის გამო გაწყვეტილი ურთიერთობების აღსადგენად და ეროვნული ერთობის განსამტკიცებლად.

საქართველოსთან შემოერთებულ აჭარაში საფუძველჩაყრილი ლიტერატურული ცხოვრების აღორძინების პროცესი გასული საუკუნის ოციანი წლებიდან თანდათანობით ძლიერდება და ქართული ლიტერატურის უმდიდრეს საგანძურში საგულისხმო წვლილი ამ რეგიონში მცხოვრებ მწერლებსაც შეაქვთ ჟანრობრივად მრავალფეროვანი თავიანთი შემოქმედებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბახტაძე 2005: ბახტაძე გ., აჭარა XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში. ბათუმი, 2005.

კასაბი 2012: კასაბი მ., ოსმალეთის ქართველები. სტამბოლი, 2012.

ლორთქიფანიძე... 2004: ლორთქიფანიძე ქ., ლორთქიფანიძე გ., აჰმედ აჭარი და ხიმშიაშვილების გვარის ისტორია. თბილისი, 2004.

ნარკვევები 2008: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა, ტ. III. ბათუმი, 2008.

სახოკია 1985: სახოკია თ., მოგზაურობანი. ბათუმი, 1985.